

Абдигапбарова А.И., Самбеткулова Н.Н

ҚазҰАУ, Алматы қаласы, Қазақстан Республикасы

Кәсіби білім беру ұйымдарындағы басқару іс-әрекетінің негізгі қызметтері

Кәсіби білім беру ұйымдарында басшының ұйымдастыру жүйесіндегі жеке іс-әрекеті негізгі орын алатындықтан, оны зерттеу басқару іс-әрекетінің басты мәселесі болып табылады. Бұл іс-әрекетті психологиялық зерттеудің қиындықтарын, іс-әрекет мәселесін жалпы ұйымдастырушылықтан бөліп көрсетуді ескеру қажет. Олар мына төмендегілерден көрінеді:

- басшы іс-әрекеті ұйым қызметінің барлық жақтарымен тығыз байланыста болады. Сонымен қатар басқару іс-әрекетінің мәселесі басқарудың барысында ерекше сала ретінде қарастырылуға тиіс. Басқару іс-әрекетінің психологиясын қарастыруда басқару теориясынан байқалатын кең ауқымды оң және теріс нәтижелері болады;

- басқару іс-әрекеті тұтастай пәндер кешенінде зерттелгендіктен, оның психологиядан тыс жақтары: ұйымдастырушылық, әлеуметтік, экономикалық, т.б. басым болды.

- басқару іс-әрекетін ғылыми тұрғыдан психологиялық зерттеу өте қиын, өйткені бұл жерде психикалық нақтылық сияқты айқын емес сала зерттеу тақырыбы болып табылады. Сондықтан басқару іс-әрекетінің ішкі мазмұнына қарағанда, оның сыртқы байқалымдары көбірек зерттелген. Бұл іс-әрекетті танудың негізгі принципі оның ішкі және сыртқы мазмұнын талдауды сабақтастыру болып табылады.

Іс-әрекет ұғым ретінде жалпы ғылыми категорияға ие. Ол көптеген ғылымдарда қарастырылады. Жалпы түрде ол қоғамдық қатынастардың жеке формасы ретінде анықталып, тұлғаны еңбектің қоғамдық бөлінуі құрылымына қосылу тәсілін сипаттайды. Іс-әрекетті қарастыратын әрбір ғылым, бұл жалпы философиялық анықтаманы өзінше нақтылайды. Бұл ғылымдарда алынатын

білімді біріктіру қажеттілігі іс-әрекетті зерттеуде кешенді принцип ретінде көрсетіледі. Іс-әрекетті кешенді зерттеуде психология жетекші рөл атқарады.

Іс-әрекет – бұл субъектінің қоғамдық мәнді құндылықтарды жасауға байланысты болмысқа және саналы қойылған мақсаттарға жетуге бағытталған қоғамдық тәжірибені игеруге қатысты белсенді қатынасының формасы.

Субъектінің еңбек белсенділігін және осы белсенділікті жүзеге асыратын тұлға қасиеттерін реттейтін және бағыттайтын психологиялық компоненттер іс-әрекетті психологиялық зерттеудің тақырыбы болып табылады. Іс-әрекеттің негізгі психологиялық қасиеттері: белсенділік, саналылық, мақсатты бағытталу, оның құрылымының жүйелілігі, ал мотивация – іс-әрекет негізі. Сондай-ақ іс-әрекеттің ішкі және сыртқы сипаттамалары бар. Сыртқы сипаттамасы – бұл еңбек объектісі мен субъектісі, іс-әрекеттің тақырыбы, құралдары мен жағдайлары туралы ұғым. Еңбек тақырыбы – жұмыс үдерісінде объект басқаратын заттардың, үдерістер мен құбылыстардың сабақтасуы. Еңбек құралдары – адамның еңбек заттарына әсер ету мүмкіндігін күшейтетін жабдық. Еңбек жағдайлары – бұл іс-әрекеттің психологиялық, әлеуметтік және санитарлық-гигиеналық сипаттамаларының жүйесі. Іс-әрекеттің ішкі сипаттамасы оның психикалық реттелу механизмдерін, құрылысын, мазмұнын және жүзеге асыру құралдарын сипаттайды.

Іс-әрекет құрылымының негізгі компоненттері: мақсат, мотив, ақпарат көздері, жоспар, шешімдер қабылдау, психологиялық процестер, бақылау мен түзету механизмдері, т.б. Іс-әрекет дегеніміз – қойылған мақсатқа жетуге бағытталған еркін және арнайы белсенділікті білдіретін іс-әрекет құрылысының негізгі бірлігі.

Операциялар – іс-әрекетті орындау тәсілдері болып табылатын, автоматтандырылған әрекеттер. Іс-әрекеттің негізгі компоненттері әрекеттің инварианттық құрылымы ұғымымен белгіленеді. Ол іс-әрекеттің түрлері мен формаларының айырмашылықтарына, оны жүзеге асыру шарттарына байланысты өзгерістерге ұшырауы мүмкін. Сондықтан іс-әрекет түрлерінің

психологиядағы жіктелуі көп: еңбектің заттық және мазмұн ерекшелігі (зерделік және дене күші), зат ерекшелігі, жалпы сипаттары т.б. бойынша.

Тағы да бір іргелі жіктеме бар, оған сәйкес іс-әрекеттің барлық түрлері мен типтері негізгі: жеке және бірлескен категорияға бөлінеді. Жеке іс-әрекет қашанда қандай да бір бірлікке қосылады, сондықтан оларды тек шартты түрде ғана ажыратуға болады, бірақ олардың арасында едәуір айырмашылық бар. Іс-әрекет психологиясы екі негізгі тараудан: жеке және бірлескен іс-әрекет психологиясынан тұрады. Біріншісі екіншісіне қарағанда әлдеқайда терең зерттелген.

Психологиялық тұрғыдан басқару іс-әрекеті жеке және бірлескен іс-әрекеттердің синтезі ретінде айтылады, сондықтан ұйым қызметінің түпкілікті нәтижелерімен тікелей емес, ортақтандырылған байланысымен сипатталады. Басқару іс-әрекетінде тікелей атқарушы қызмет неғұрлым аз болса, оның тиімділігі соғырлым жоғары болады.

Басқару іс-әрекетінің өзіндік ерекшелігі оның тақырыбы, яғни әсер ету объектісі – адамдар-субъектілер болып табылатындығында.

Еңбек субъектісі мен объектісі өзінің ұйымдастырылу күрделілігі бойынша ұқсас, яғни психологиялық ерекшеліктері бойынша сәйкес болып табылады. Жетекші бір мезгілде араларында белгілі бір әлеуметтік-психологиялық қатынастар бар көптеген субъектімен байланыста болады. Олар сондай-ақ жетекшінің іс-әрекет тақырыбына кіреді және оған қосымша ерекшелік береді.

Басқару іс-әрекеті өзінің үдерісі бойынша да ерекше.

Басқару іс-әрекеті мазмұны бойынша басқарудың әмбебап қызметтерінің (жоспарлау, болжау, мотивация, т.б.) жүзеге асуы.

Қорыта айтқанда, басқару іс-әрекетінің мақсаты – кәсіби білім беру ұйымындағы ұйымдық жүйенің нәтижелі қызмет істеуін қамтамасыз ету.

Әдебиеттер

1. Ахтаева Н.С., Абдигапбарова А.И., Бекбаева З.Н. Басқару психологиясы: Оқу құралы. – Алматы: Бастау, 2009. – 250 бет.